

Yazarlar/Authors

Aybıçe TOSUN* Ayşe YORULMAZ** Fatma HAZAR***

Makale Adı/Article Name

Türk ve Mülteci Öğrencilerin Birlikte Yaşam Deneyimi, Bir Arada Yaşama Hukuku ve Eğitim****

Coexistence Experience of Turkish and Refugee Students, Law of Coexistence and Education

ÖZ

Günümüzde özellikle göçler yoluyla toplumların sosyal ve kültürel özelliklerinde çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Yeni oluşan bu çokkültürlü toplumlar sosyal yaşamı, kültürü, ekonomiyi, politikayı ve en nihayetinde eğitim-öğretim faaliyetlerini etkilemektedir. Farklı kültürlerin bir arada bulunması kültür aktarımı için bir fırsat olabildiği gibi kültür çatışmalarına sebep olacak zemini de hazırlamaktadır. Son yıllarda mülteci göçüne ev sahipliği yapan ülkelerde mülteciler ve yerel halk arasında uzlaşma ve barış kültürünün oluşması için çalışmalar yapmak bir gereklilik haline gelmiştir. Uzlaşma ve barış kültürünün oluşması; farklı kültürlerin bir arada yaşamaları sonrası oluşan sorun alanlarını tespit etmek, kültürler arasındaki ortaklıkları ve farklılıkları tanımak ve ötekini saygı ve hoşgörüsüyle kabul etmek gibi bazı temel aşamalardan oluşmaktadır. Bu temel aşamalar ile ilgili farkındalık yaratmak ise öncelikle eğitim alanının görevidir. Çalışmanın amacı mültecilerin ev sahibi topluluğa entegrasyonuna dönük engellerin tespitinin olarak ifade edilebilir. Bu amaçla lise düzeyinde eğitim alan mülteci ve Türk öğrencilerden oluşan 14 kişilik bir grup belirlenmiş ve odak grup görüşmeleriyle veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda öğrenciler arasında sorunlara işaret eden deneyimlerin yanında uyuma işaret eden deneyimlerin de ifade edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Çokkültürlü Eğitim, Mülteci Eğitimi, Toplumsal Uyum, Uzlaşma Kültürü

ABSTRACT

Social and cultural aspect of societies got changed because of the migration. This new multicultural societies have a huge effect on social life, culture, economics, politics and education. Living together with different cultures can be considered as an opportunity and it also create a basis for conflicts as well.

It is a necessity to study on building consensus and peace culture between refugees and locals in the countries that hosting refugees. Building consensus and peace culture consists of different stages like; determining the problematic areas of living together, recognizing similarities and differences between cultures, accepting the other with respect and tolerance. Education has very important responsibility to create an awareness about these steps.

This research aims to find solutions that refugees and citizens of host countries face about living together. For this purpose, a group of 14 immigrant and Turkish students studying at high school level was determined and the data were collected with focus group interviews. As a result of the research, it was seen that there were experiences pointing to harmony as well as experiences pointing to problems among students.

Keywords: Religious Education, Multicultural Education, Refugee Education, Social Harmony, Culture of Consensus

*Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, atosun@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0002-6555-419X.

**Dr. Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, ayorulmaz@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0066-9914.

***Dr. Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü, fhazar@ogu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0780-1877.

**** Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 201918004 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. Çalışma için Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 19.10.2021 tarih ve 2021/16 sayılı toplantısında alınan kararla etik kurul izni alınmıştır.

Giriş

Çokkültürlülük, farklı kültürlerin taraflara yararlı olacak diyaloglara girmelerini kolaylaştıran ortamlar yaratır. Karşılaşmalarda farklı gelenekler, ahlaki, sanatsal, edebi, müzikal değerlerle birbirlerini sorgular, araştırır, birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretmediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Çokkültürlülüğün bu türden bir sonuca imkan vermesi toplumların yan yana birlikteliklerin ötesinde birbiriyle temas etmesi ve buna açık olmalarıyla mümkün olabilir. Bu sebeple çokkültürlü toplumsal yapıların yeni gerçeklik olarak ortaya çıktığı günümüz dünyasında bütün bireylerin dini, kültürel ve toplumsal yapılarını kuşatan eğitim uygulamaları öncelikli ihtiyaçlar arasındadır.

Toplumların çokkültürlü bir yapıya bürünmesinin temel sebeplerinden biri olarak mültecilik olgusu ve mülteci olmanın getirdiği zorluklar uzun yıllardan beri dünyanın gündeminde yer almaktadır. Mültecilerin, mülteci kamplarında ve ev sahibi ülkelerde çok sayıda zorlukla karşılaştığını söylemek mümkündür. Planlanmamış bir göçle ülkesinden ayrılan ve başka bir ülkeye sığınan topluluklar ile göç politikaları konusunda yeterli bir düzenleme ve hazırlık yapılmamış ev sahibi topluluğun karşılaşmasıyla oluşan yeni yapının bir toplum olarak görünebilmesi için geçici çözümlerin yeterli olamayacağı açıktır. Yan yana bu toplulukların çokkültürlü bir toplum olma ihtimali birbirine temas edebilecekleri ilişkilerin tasarlanması ile mümkün olabilir. Yokluğu durumunda düşmanlığa dönüşebilecek temasa dayalı ilişkilerin geliştirilmesi, geçmişinde düşmanlık bulunan toplumların bir arada yaşaması için inşa edilmesi gerekli görülen ve literatürde uzlaşma ve barış kültürü olarak adlandırılan birlikte yaşama kültürünün araçlarını kullanmanın imkanını düşündürmüştür. Bu düşünce eğitim ortamlarının yeni bir bakış açısıyla gözden geçirilmesine dönük bir çalışmayı gerektirmiştir. Zira farklı kültürlerin bir arada var oldukları ortamlar için muhtemel çatışmaları önleyecek ve gençleri çoğulculuğun hakim olduğu bir topluma hazırlayabilecek bir eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayabilmek için uzlaşma ve barış kültürünün inşası ve buna dönük eğitim içeriklerinin önemli bir rol oynayabileceği söylenebilir.

Türkiye’de uygulanmakta olan Milli Eğitim programlarına bakıldığında uzlaşma ve barış temalarını içeren iki derse rastlanmaktadır. Bunlardan birincisi ilkökul 4. sınıf seviyesinde haftada iki saat zorunlu olarak yer alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersidir. Bu dersin 4. ünitesi olan ‘Uzlaşma’ temasının altında; ‘İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkların nedenlerini açıklar.’, ‘Uzlaşma gerektiren ve gerektirmeyen durumları karşılaştırır.’, ‘Anlaşmazlıkları çözmek için uzlaşma yolları arar.’ gibi kazanımlar yer almaktadır (MEB, 2018: 14). Bu kazanımların 4. sınıf seviyesinde farklılıklarla bir arada yaşam için gerekli bazı becerileri kazanma konusunda öğrencileri olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Bu derse ek olarak ortaöğretim düzeyinde seçmeli dersler arasında yer alan Demokrasi ve İnsan Hakları dersinin de uzlaşma ve barış temalarını içerdiği görülmektedir. Dersin ‘Uzlaşma ve Barış’ başlıklı ünitesi; ‘Bireyin kendisiyle barışık olması ile toplumsal barış arasında ilişki kurar.’, ‘Toplumsal yapının bütünlüğü ve devamlılığı için her türlü şiddeti reddederek barışçıl davranışlar sergiler.’, ‘Uluslararası barışın sağlanması ve korunması için ülkemizin dünya barışına nasıl katkı sağlayabileceği konusunda fikirler üretir.’, ‘Dünya barışı için faaliyet yürüten önemli bazı uluslararası kuruluşları tanıyarak.’ (MEB, 2013: 23) gibi kazanımlarla öğrencilerin uzlaşma ve barış kültürü ile ilgili yeterliklerini artırmayı hedeflemektedir.

Özellikle mülteciler ile birlikte değişen toplumsal yapıdaki farklılıklar eğitim ortamlarında uzlaşma ve barış kültürü ile ilgili temaların artırılmasını da gerekli kılmaktadır. Yukarıda yer verilen iki

dersin barış kültürünün inşası için yeterli olduğu söylenemez. Uzlaşma ve barış temalarının eğitim programında bütüncül olarak yer bulması ve farklı derslerin içeriklerine eklenmesi gereklidir. Örneğin Aydın'a (2002) göre toplumda var olan çatışma ve gerilimlerin yerine barış kültürünün inşasında eğitime ve özellikle din eğitimine önemli bir rol düşmektedir ve var olan haliyle din eğitimi uzlaşma ve barış kültürünün inşasında aktif bir rol oynayamamaktadır.

Bu tablonun ortaya çıkardığı ihtiyaçlar göz önüne alınarak girilen bu çalışma, mülteci öğrencilerin olduğu sınıf ortamlarında birlikte yaşam deneyimlerinin incelenmesini konu etmektedir. Bu yönüyle çalışmanın amacı mültecilerin ev sahibi topluluğa entegrasyonuna dönük engellerin tespitinin ötesinde çokkültürlü bir ortamda birlikte yaşamın zorlayıcı ve destekleyici tecrübelerini anlamak ve değerlendirmek olarak ifade edilebilir. Bu çaba uzlaşma ve barış kültürünün inşasında aşılanacak engellerin ve bunu yaparken kullanılacak araçların tespiti olarak önemli görülebilir. Nitekim çalışmanın temel problemi sorunlar yerine deneyimler olarak yapılandırılmış ve bu meyanda yalnızca problemlerin değil uyum noktalarının görülmesi de amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın kavramsal ve kuramsal zeminini belirlemek ve uzlaşma ve barış kültürünün inşasına kültürel bir açıdan yaklaşabilmenin imkanını sunabilmek için Türkiye'de mültecilik olgusu, mülteci eğitimi ve birlikte yaşam hukukuna ilişkin literatüre yer verilmesi gerekli görülmüştür.

1. Türkiye'de Mülteciler, Eğitim ve Birlikte Yaşam Hukuku

Türkiye son yıllarda Suriye başta olmak üzere Somali, İran ve Irak gibi ülkelerden çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. UNHCR verilerine göre Türkiye 3.7 Suriyeli ve diğer milletlerden 320 binin üzerinde mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülke konumundadır (UNHCR, 13 Mart 2022). Milli Eğitim Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü raporuna göre 2020-2021 eğitim öğretim yılında 1.1 milyon okul çağındaki mülteci öğrenci bulunmaktadır. Bunların sadece 774 bini okullarda kayıtlı öğrenci durumundadır (MEB, 2021).

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ve Sivil Toplum Örgütlerinin ortak çalışmaları hem sorunların tespitine hem de çözüm önerilerine odaklanmaktadır (Tüzün, 2017). Avrupa Birliği destekli Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PICTES) bu çalışmalar içinde en dikkat çekenidir. Bu tür projelerin dışında Eğitimde Reform Girişimi gibi organizasyonların konu ile ilgili araştırmalar yaparak raporlar yayınladıkları görülmektedir (ERG, 2018).

Mülteci eğitimi ile ilgili araştırmalar mültecilerin misafir oldukları ülkelerde çeşitli sorunlarla yüz yüze geldiklerini göstermektedir. Mülteci çocukların temel sorun alanlarını eğitime erişim, okul ve sınıf ortamındaki eğitimin niteliği ve öğrencilerin yaşadığı sosyal sorunlar oluşturmaktadır. Dil engeli, akran zorbalığı, ayrımcılık, kültürel farklardan kaynaklanan uyum problemleri, okul kapasitelerinin yetersiz olması, okul yönetici ve öğretmenlerinin eksiklikleri, maddi olanaksızlıklar ve çocuklardaki motivasyon eksikliği bu sorunlar içinde başa çekmektedir (Duruel, 2016; Tanrikulu, 2017; ERG, 2017). Ayrıca Sarier'e (2020) göre mülteci öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları ana sorunlar; iletişim kuramama, yeni bir dil öğrenmenin zorluğu, travma, psikolojik sorunlar, dersi ya da konuları kavrayamama, akademik başarısızlık, ebeveynin ilgisiz olması, maddi sorunlar, aile içi problemler, okul ya da sınıf içi kurallara uymama, dışlanma, gruplaşma, mültecilere dönük eğitimin işleyişi ve son olarak altyapı ve materyal eksiklikleri olarak sıralanmaktadır. Mültecilerin yaşadığı problemlerin yanında ev sahibi ülke vatandaşlarının da farklı bir kültür ile bir arada yaşama deneyimine dayalı sorunlar yaşadıkları söylenebilir.

Eğitimin önemli amaçlarından bir tanesi öğrencileri topluma uyumlu hale getirmektir. Çokkültürlü toplumlarda eğitim öğretim ortamının toplum yapısını yansıtması ve öğrencileri bir

arada yaşam kültürüne hazırlaması beklenmektedir. Mülteci öğrencilerle eğitim öğretim ortamının farklılaştığı ülkelerde eğitim politikalarında da değişimler yaşanmakta, bu alan ile ilgili akademik çalışmalar artmakta ve hem öğretmen yetiştirme politikalarında hem ders içeriklerinde değişikliklere gidilmektedir (Timm, 2016; Nieto, 2017; Obondo, 2016; Moosung ve Cha, 2018). Bu noktada çokkültürlü eğitim ortamlarını yeniden inşa etmek bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Armthor ve Kevin, 2016).

Mülteci göçleriyle hızlı bir biçimde değişen toplumsal yapıya ayak uydurmak hem mülteci bireylerin hem de yerli halkın yeni toplum yapısını tanımasını ve uzlaşa ve barış kültürü içinde yaşamasını kolaylaştırmak eğitimin en önemli amaçlarından bir tanesi olmalıdır. Çocukların aktif olarak eğitim sürecinin içinde bulunduğu, grupların birbirine temasını mümkün kılan, farklı kültürleri eşit derecede kucaklayan eğitim öğretim uygulamaları bir taraftan çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimine destek olurken diğer taraftan uzlaşa ve barış kültürünün inşasının da temellerini atacaktır.

Dünyada ve ülkemizde göçler sonucu oluşan çokkültürlü toplumların ihtiyaçlarını analiz etmek, sorunlarını tespit etmek ve yeni toplumsal kodlara uyum sürecinde hem yerli halkın hem de mültecilerin insani ihtiyaçlarını giderebilmek için çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır (Arslan ve Ergül, 2022). Göçlerle oluşan yeni toplumsal ve kültürel yapılar eğitim-öğretim etkinliklerinin içeriğinin, yönteminin, öğrenci ve öğretmenlerin üstlendiği rollerin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Birlikte yaşamayı mümkün kılacak temel değerlerin tespiti ve bu değerlerin bireylere kazandırılabilmesi birlikte yaşam tecrübesine sahip toplumların deneyimlerini özel ve önemli kılmaktadır. Bu tecrübeler bir taraftan mülteci bireylerin hukukunun belirlenmesine kaynaklık ederken diğer taraftan çokkültürlü ortamlarda birlikte yaşamayı destekleyecek hem yasal hem de toplumsal normlarının oluşmasına ve kültüre yerleşmesine zemin teşkil etmektedir. Toplum oluşturulan her bir bireyin hem kişisel yeterliklerinin farkında olması hem de öteki ile benzer ve farklı yönleri tanıyabilmesi gerekir. Kendini ve ötekini önyargısız bir biçimde tanıma, farklılıklara açık olma, saygı ile yaklaşma ve sosyal sorunlara karşı çözüm odaklı bir bakış açısı geliştirme çatışmalardan uzak bir toplumun temellerini atmak için gereklidir. Bu durum bireylerin kişisel duyarlılıklarına bırakılmayacak kadar hassastır ve bu sebeple bir arada yaşamanın hukuki, ahlaki ve kültürel temellerinin tartışılması ve çalışmaların bu temelde sürdürülmesi önemli görünmektedir. Türkiye özelinde mültecilerle ortak bir dini perspektife sahip olmak ahlaki ve kültürel normların vurgulanmasında dinin bir ortaklık zemini sunabilmesine imkan vermektedir. Bu sebeple İslam kültürünün yaygın olduğu toplumların birlikte yaşam tecrübesi ayrıca dikkate değer görülebilir.

2. Hukuki Bağlamda Farklı Kültürler ve Bir Arada Yaşama

Toplumlar arasında kültürel mesafe ve farklılıklar ancak ortak yaşama kültürünün zenginleştirilmesiyle giderilebilir. Düzgün'ün (2015: 592) ifadesiyle farklı din, kültür ve ırktan insanların birbirinden izole yaşam süremediği çağdaş günümüz toplumlarında bir arada yaşamanın önemi daha fazla anlaşılmaktadır. Bu sebeple daha iyi yaşam şartlarının oluşturulması için bir arada yaşamanın yolları aranmalıdır. Bölen ve ayrıştıran bir dil yerine birleştiren bir dil ve üslup ve aynı zamanda yapıcı bir din ve ahlak anlayışının topluma sunulması bu bağlamda önemlidir. "İslam kültür mirası ve tecrübesinin pozitif örnekleri" (Düzgün, 2015: 592) bunu başarabilme potansiyeline işaret etmektedir. Bu tecrübenin canlı kılınarak insanların dikkatine sunulması önem arz etmektedir.

Sağlıklı bir toplumun oluşması için birbirine karşı duyarlılığını yitirmemiş, karşısındakinin söylediklerine dikkat kesilen insanların varlığına ihtiyaç vardır. İnsanların birbirine karşı

sorumluluk bilinciyle hareket ettikleri toplumun İslam dünya görüşünün ulaşmak istediği ideal toplum olduğu söylenebilir. Böyle bir toplum idealinin hukuki ve dinî referansları bulunacaktır. Çalışmada öncelikle farklı kültürlerle bir arada yaşamaya zemin oluşturacak hukukî bağlamın ortaya konulması amaçlanmıştır. Mülteci haklarının çerçevesi genelde uluslararası insan hakları beyannamesi ile özelde ise ilk olarak I. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen Mülteci Sözleşmesi ile şekillenmiştir (Hathaway, 2021: 26). 1951’de kabul edilen bu sözleşmede mülteci terimi tanımlanarak mültecilerle ilgili temel haklar sözleşme maddeleri ile düzenlenmiştir (Maley, 2022: 23-28).

Herkesin ırk, cinsiyet, din ve dil açısından eşit olduğunu ifade eden İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 2. Maddesi’nde: “Bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir” ilkesine yer verilmesi mülteci hukukuna temel teşkil eden en genel ve evrensel kuraldır. Bunun yanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yaşam hakkı (Madde 2), özgürlük ve güvenlik hakkı (Madde 5), ifade özgürlüğü (Madde 10), ayrımcılık yasağı (Madde 14) gibi maddeler, mültecilerin en temel haklarının güvence altına alındığı diğer kanun maddeleridir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” (Madde 10), “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir” (Madde 13), “Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir” (Madde 16), “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” (Madde 24) gibi yasa maddeleri anayasa ile koruma altına alınmış mülteci haklarının dayanakları olarak görülebilir. Zira bu maddeler temel insan hakları kapsamında olup vatandaşlıkla sınırlandırılmış değildir. Ayrıca tüm bu kanun maddeleri ülkemizde yaşayan mülteciler ile Türk vatandaşlarının birlikte herhangi bir ayrımcılığa uğramadan huzur içerisinde yaşamalarının hukukî zeminini oluşturmaktadır.

Mülteciler ayrıca, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1966) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) gibi belgelerde bulunanlar da dahil olmak üzere, uluslararası hukuk anlamında bir dizi insan haklarına sahiptir (Maley, 2022: 33).

Yukarıda sıralanan bilgiler uluslararası ve ulusal hukuk kapsamında mülteci haklarını güvenceye alan kaynaklar olarak düşünülebilir. Bununla birlikte yerel kültürlerde mültecilere karşı bakış açılarını belirleyen gelenek, görenek ve örflerde yer alan kurallar da bir arada yaşama kültürü için önemli bir etmen olabilmektedir. Araştırmanın yapıldığı grupta yer alan mültecilerin Suriye, İran, Irak ve Afganistan gibi ülkelere göçen Müslümanlardan oluşması mülteci ve Türk gruplar arasındaki iletişimi güçlendirmek için dini ve kültürel söylemlere de referans yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada araştırmanın kapsamı İslam hukuku ve İslam tarihinde göç, mültecilik durumu, mülteci hukuku ve bir arada yaşam deneyimi ile ilgili kaynakları incelemeyi gerekli kılmıştır. İslam hukuku literatürünün yanı sıra farklı kültür, ırk ve dinlerin uzun süre bir arada yaşadığı Endülüs ve Osmanlı Devleti tecrübelerinin de bir arada yaşam kültürüne bir zemin oluşturabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte geçmişten günümüze uzanan Anadolu’nun çokkültürlü şehirlerinden Mardin ve Hatay da bugün hala örnek alınabilecek çokkültürlü bir yaşam deneyimini yansıtmaktadır.

İslam hukukunda göç ve mülteci kavramlarına klasik fıkıh kitaplarında daha çok devlet hukuku alanında telif edilmiş eserlerde yer verildiği bilinmektedir (Mâverdî, 2006: 130-155). Bu kitaplarda nitelenen vasıflar incelendiğinde mültecilerin *muhâcir*¹ ve *eman*² statüsüne daha yakın olduğu görülmektedir. Zulüm ve baskı sonucu kendi ülkesinden ayrılmak ve başka bir ülkeye sığınmak durumunda kalmak yönü itibariyle mültecilik muhâcirliğe; sığındıkları ülke tarafından kendilerine verilen güvence itibariyle ise eman müessesine benzemektedir (Baysa, 2016: 41). Eman kurumu, vize ve oturma izni gibi pek çok hakkı güvence altına alan önemli bir göçmen sözleşmesidir. Bu güvence aynı zamanda onların yasal açıdan izinli ve güven içerisinde ülkede bulunmalarının garantisini anlamına gelmektedir.

İslam hukukunda kesin delillerin yanında kültüre büyük ölçüde işaret eden örfün önemli bir kaynak olarak kullanılması mülteci sorunu gibi toplumsal meselelere çözüm aranırken başvurulacak kaynaklar arasında sayılabilir. Örf ile alakalı klasik İslam hukuku kitaplarında genel prensipler olarak bilinen küllî kâidelere geniş yer verilmiştir. Örneğin, “Âdet muhakkemdir” (Yıldırım, 2012: 105) ilkesi hüküm vermede örf ve âdetin belirleyici olduğuna işaret eder. Buna göre toplumda uygulanan yazılı ve yazısız kurallar bağlayıcıdır, bu uygulamalar ihtiyaca binâen zamanla değişebilir ve son durum ne ise o esas alınır. İnsanlar arası ilişkilerde örfen uygulana gelen şeylerin aksi ifade edilmediği sürece şart koşulmuş olarak kabul edilmesini ifade eden “Örfen ma’ruf olan şey şart kılınmış gibidir” (Yıldırım, 2012: 119) kâidesi bir başka örnek olarak gösterilebilir. Yani geleneksel olarak sürdürülen uygulamaların herkes tarafından bilindiği varsayılarak bunlara uyulması gerektiği kabul edilir. Bu ilke mültecilerin bir arada yaşam kültürüne uyum sağlamalarını gerektirecek bir zemin teşkil etmektedir. “Örf ile tayin nas ile tayin gibidir” (Yıldırım, 2012: 121) ilkesi de yukarıdaki ilkeyi destekler niteliktedir. Dolayısıyla örfün İslam hukukunda bağlayıcı bir hüküm kaynağı olması ve örfü de içerisinde yaşanan toplumun gelenek ve göreneklerinin oluşturması, sözlü ve yazılı kuralların kolektif bir şekilde oluşturulduğuna, sosyal yapının ittifakıyla meydana geldiğine işaret etmektedir.

Ayrıca İslam hukukunda önemli bir delil değeri taşıyan maslahat ve bu delil üzerine verilen hükümler, insanların faydasını, toplum menfaatini ve kamu yararını gözetmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla İslam hukukunda toplumu oluşturan tüm unsurların kültür, gelenek ve âdetlerine dikkat edildiği, bunların sözlü ve yazılı kanunlar hazırlanırken göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple günümüzde bir arada yaşam ile ilgili çalışmalar yapılırken İslam hukukundaki muhâcir statüsü ve uygulamaları ile toplumsal yapıyı koruyan ve kaynaştıran örf-âdet, maslahat ve küllî kâide gibi unsurların kullanılması ve bir arada yaşam ile ilgili sorunların aşılmasında söz konusu ilke ve prensiplere başvurulması yerinde olacaktır.

İslam tarihinde özellikle Endülüs bölgesinde İspanya'nın Müslümanlarca fethedilmesinin ardından üç semavi dinin bir arada yaşayıp karşılıklı etkileşimde bulunduğu bir dönemin varlığı bilinmektedir. Bu dönemdeki yaşam tecrübesi -Türkçe'de bir arada yaşama ifadesi ile karşılanan- “convivencia” [*coexistence*] kavramına (Özdemir, 2013: 67) bir örnek teşkil eder. Endülüs'te bu anlayış sonucu uzun yıllar sürececek bir medeniyetin temellerinin atıldığı ifade edilebilir. Bu “convivencia” sayesinde Endülüs toplumunda Araplar, Berberiler, Saklebliler ve Sudanlılar gibi dışarıdan gelen Müslüman unsurlar ile bölgedeki İberliler, Romalılar ve Vizigotlar gibi yerli unsurlar uzun yıllar barış içerisinde yaşamış ve karşılıklı etkileşim sonucunda İspanya'ya kalıcı ortak bir kültürel miras bırakmışlardır. Bu şekilde farklı toplum ve kültüre mensup olsalar da

¹ İslam ülkesine göç eden kimseler (Önkal, 1998: 458).

² İslam ülkesine girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancıya verilen can ve mal güvencesi (Bozkurt, 1995: 75)

ortak bazı değerler etrafında toplanılması ile sosyal kaynaşma sağlanmaya çalışılmıştır (Özdemir, 2017: 99). Endülüs toplumunda oluşturulan bu dini ve etnik mozaik günümüz Türk toplumu ile mülteciler arasında olması gereken ilişki için de bir örnek teşkil edebilir.

Din anlayışında ayırıştırıcı ve bölen unsurlar yerine birleştiren unsurların öne çıkarılması farklı kültürlerin bir arada yaşamına olumlu etkiler sunacaktır. Şimdiye kadar İslam hukuku ile ilgili genel olarak aktarılan bilgiler bu amacın gerçekleştirilmesine yöneliktir. Düzgün'ün (2015: 585) ifadesiyle “birlikte yaşama ahlakı, ortak insanlık bilincinin fesâd/bozgun saydıklarıyla mücadele etmeyi gerektirir.” Herkesin sahipleneceği ortak bir yaşam kültürünün geliştirilebilmesi için farklı köken, kültür ve dini anlayışların doğal karşılanması beklenir. Bu şekilde çoğulcu bir toplum oluşturulabilmesi için bazı ortak değerler etrafında toplanılması en temel çözüm önerilerinden biridir. Birey onuruna saygı, adaletin gözetilmesi, tercihlere saygı duyulması, uzlaşma ve barış söyleminin öne çıkarılması gibi bazı ilkeler esas alınarak bir arada yaşam kültürü oluşturulabilir.

3. Yöntem

Bu çalışma çokkültürlü eğitim ortamlarında uzlaşma ve barış kültürünün oluşturulması amacıyla hazırlanan araştırma projesi sonuçlarına dayanmaktadır. Söz konusu proje çokkültürlü ortamda eğitim gören öğrencilerin birlikte yaşam deneyimlerinin tespiti için yapılan ön görüşme, görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda eğitim etkinlikleri planlama ve uygulama ve son olarak eğitim uygulamalarının etkisinin değerlendirilmesi için yapılan son görüşme olmak üzere üç aşamadan oluşmaktaydı. Bu makalede ise projenin ilk aşaması olan ön görüşmeler aracılığıyla elde edilen veriler ele alınmaktadır. Bu ilk aşama nitel araştırma kategorisinde değerlendirilen durum çalışması deseni ile gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması; bir durum, program, olay ya da bireyler ile ilgili çeşitli veri toplama yöntemleri ile detaylı bilgi toplanarak elde edilen bilgilerin derinlemesine analiz edildiği bir araştırma desendir (Creswell, 2016). Bu noktada araştırma; çokkültürlü bir ortamda yaşayan katılımcıların içinde yaşadıkları toplumu nasıl algıladıklarını, yeni karşılaştıkları çokkültürlülük olgusunu nasıl yorumladıklarını derinlemesine analiz etmeyi ve uzlaşma ve barış kültürünün oluşmasının önündeki engellerin tespit edilmesini amaçlamaktadır.

Araştırmaya katılımcı olarak aynı sınıfta öğrenim gören Türk ve yabancı uyruklu öğrencilerden oluşan 11. sınıf düzeyinde 14 öğrenci seçilmiştir. Öğrenciler seçilirken farklı ülkelerden gelen yabancı uyruklu öğrencilerin sürece dahil edilmesine dikkat edilmiştir. Öğrencilerin uyrukları ile ilgili bilgiler tablo 1’de yer almaktadır.

Uyruk	Türkiye	Suriye	İran	Irak	Afganistan
Sayı	7	3	1	1	2

Tablo 1. Katılımcılar

Araştırma verileri 2021 yılının Aralık ayında odak grup görüşmeleri aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler kayıt altına alındıktan sonra Microsoft Word’e aktarılmış ardından çözümlenmeler yapılmış ve veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

4. Birlikte Yaşama Deneyimine İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Tartışma

Öğrencilerin birlikte yaşam deneyimleri, sorunlara işaret eden deneyimler ve uyum noktalarına işaret eden deneyimler olarak iki temel kategoride ele alınabilir. Öğrencilerin konuya ilişkin görüşlerini tablo 2’deki gibi özetlemek mümkündür:

Sorunlara İşaret Eden Deneyimler	Önyargılar ve farklı olana kapalı olma
	Dil engeli ve iletişim kuramama
	Birlikte öğrenme, birlikte yapma ve birlikte yaşama
Uyum Noktalarına İşaret Eden Deneyimler	Ortaklıkları fark etme
	Karşılıklı tanıma ve birbirinden öğrenme
	Empati kurabilme

Tablo 2. Türk ve Mülteci Öğrenciler Açısından Birlikte Yaşam Deneyimi

4.1. Sorunlara İşaret Eden Deneyimler

Bu kısımda Türk ve mülteci öğrencilerle yapılan odak grup görüşmesinde elde edilen veriler ışığında çokkültürlü bir ortamda birlikte yaşamaya ilişkin sorunlara işaret eden bulgular sunulmaktadır. Araştırmaya katılan Türk öğrenciler T, mülteci öğrenciler M harfi ile adlandırılmıştır. Verilerin sunumunda ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına parantez içi bilgilere yer verilmiştir.

4.1.1. Önyargı ve Farklı Olana Kapalı Olmaya Dayalı Sorunlar

Önceki deneyimlere ve kabullere dayalı olarak oluşan önyargılar ve farklılıklara kapalılık öğrencilerin dikkat çektiği sorun alanlarından biri olarak tespit edilmiştir. Aşağıdaki ifadeler öğrencilerin önceki deneyimlerinin etkisine örnek olarak değerlendirilebilir:

T6: *Ben bir keresinde İranlı bir kızla konuşmak arkadaş olmak istemiştım. İşte ona memleketi ile ilgili sorular falan sordum ama sanırım o benim ırkçı birisi olduğumu zannetti ve konuşmak istemedi. Bazen öyle ırkçı kişiler oluyor onlardan olabileceğimi düşünmüş olabilir. Yani ben arkadaş olmak istedim ama o istemedi.*

M1: *Mesela önceki okullarda bazı sıkıntılar oluyordu, sevmiyorlardı. Saygı duyuyordum onlara, konuşmak istemiyorlardı benimle ... yani nasıl anlatsam, konuşsam yüzünü çevirip gidiyorlar böyle bir tavır. Ama mesela buraya geldiğimde (şu anki okulu kastediyor) Türk kızlar tatlı, onlar benimle konuşmaya başladılar direkt. Konuştular mesela Türkçe bildiğimi söylediler, Z.T.³ mesela.*

Türk ve mülteci öğrencinin deneyimleri gruplararası arkadaşlık ilişkileri için ilk temasın önemini düşündürmektedir. Türk öğrencinin mülteci bir öğrenciyle olumsuz sonuçlanan deneyimini diğer mülteci öğrencilere atfetmesi ya da mülteci öğrencinin önceki olumsuz deneyimini kurduğu ilişkiler konusunda hala bir kriter olarak belirtmesi ilk karşılaşmaların dikkate değer olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Diğer taraftan ön kabullere dayalı olarak farklı olana kapalı olma öğrencilerin söylemlerinde kendini sorun alanı olarak göstermektedir. Buna göre;

M1: *Yaşam tarzı aynı. Aynı yaşıyoruz ama onlar söylüyorlar ki çok farklı insanlarız. Biri vardı diyordu ki, sen çok farklısın, çok gariipsin. Evet, hatta mesela düğünümüzü falan aynı yapıyoruz ama onlar çok farklı olduğumuzu düşünüyorlar bizi. Ben bundan çok rahatsızım ama yapacak bi şey yok.*

M2: *Bence hiçbir şeyimiz ortak değil. Onlar bize başka bir gözle bakıyorlar. Ekonomi kötü diye bizden biliyorlar. Ben İran'dan geldim. Tavırlarından (anlıyorum). Mesela bu yabancılara güvenmeyin diyorlar, duydum yani. Mesela bir hırsızlık oluyor, diyorlar yabancılar yapmıştır ben*

³ Öğrencinin örnek olarak verdiği isim kişisel haklar göz önünde bulundurularak kısaltılmıştır.

de üzülüyorum ama bir şey demiyorum yani. Sonuçta insanız etkileniyoruz. Okulda değil sadece her yerde etkileniyoruz yani. Yolda, eve gittiğimizde, markette falan.

Mülteci öğrencilerin serzeniş üslubuyla aktardıkları bu sözler belirli bir mekanı aşan toplumsal bir kabul kabuğunu hissettiklerinin ifadesi olarak okunabilir. Öğrencilerin söylemleri karşılaşmaların ve tanışmaların kabuğu inceltmek için yeterli olmadığına ilişkin bir hayal kırıklığına işaret etmektedir.

Öğrencilerin bu türden deneyimlerinin ilk elden kendi düşünce ve tutumlarının dışında ortak yaşam alanına dahil olan diğer faillerin eylemlerinin etkisiyle de ilişkili olduğunu aşağıdaki ifadelerden okuyabiliriz:

T4: Bazen öğretmenlerin ırkçılık yaptığı oluyor. Yabancılar niye geldi, ülkenin ekonomisini bitirdiler falan diyen öğretmenlerimiz vardı. Yabancı öğrenciler böyle şeyler söyleyen öğretmenlere bir şey diyemiyorlar. Biz de tepki gösteremiyoruz.

T5: Bir öğretmen Suriyeli öğrencilerin Arapça isimlerini değiştirip Türkçe isimler kullanmalarını istemişti.

Öğrencilerin öğretmen davranışları konusundaki farkındalıkları ve bu davranışları ırkçılık olarak nitelendirmeleri dolaylı olarak kendi düşüncelerinin böylesi bir yıkıcılıkta olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Özellikle okul içi ilişkilerde akranları üzerinden değil de kendilerinden hiyerarşik olarak üstte bulunan öğretmen figürünün davranışları hakkında değerlendirme yapabiliyor olmaları öğrencilerin insan hakları konusunda belirli bir kazanıma sahip olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca olumsuz öğretmen davranışlarının mülteci öğrenciler yerine Türk öğrenciler tarafından dile getirilmiş olması bu düşünceyi desteklemektedir. Tasvir edilen okul ikliminin olumsuz havasının yanında bu düşünce gruplararası ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Önyargı ve kapalılığın nihayetinde ilişkilerin temeli olarak görülebilecek iletişimi sınırlandırdığını T5'in aşağıdaki ifadelerinde görmek mümkün olabilir:

T5: Türkçe konuşmamaları biraz da çekindikleri için bence. Çünkü bazen Türkçe bilmediğini düşündüğümüz kişiler Türkçe konuşuyor. Geçen gün Edebiyat dersinde öğretmen birisine metin okuttu ve kız çok güzel okudu. Halbuki biz onun Türkçe bilmediğini zannediyorduk.

Barış ve uzlaşma içinde birlikte yaşamın ilk adımı farklı olana açık olma ve onu kabul etmeye dayanır. Öğrencilerin önyargı ve farklılıklara kapalılıkla ilgili yaşadıkları deneyimler bir arada yaşama kültürünün engelleyici ilk unsuru olarak değerlendirilebilir. Çünkü öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılabilirdiği gibi bu durum birlikte yaşamı mümkün kılan gerekliliklerden biri olan iletişimi engellemektedir. Temelde farklı dillere sahip olmaları sebebiyle iletişime geçmeye dezavantajla başlayan gruplar için bu durum iletişimi en baştan sınırlandıran bir etmen olması sebebiyle öncelikli bir sorun olarak görülüp değerlendirilmelidir.

Önyargı ve kabullerin iletişimin önünde bir engel oluşturması öğrencileri kendi gruplarına yönlendirmekte ve grup içi etkileşimle sınırlı kalmalarına sebep olabilir. Bu durum ise diğer gruplarla ya hiç iletişim kurulmaması durumunu ya da çok sınırlı seviyede bir iletişimi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla birlikte yaşam ortamında bir sorun olarak algılanabilecek önemli sorunlardan bir tanesi gruplaşma olarak ortaya çıkabilir. Hem Türk öğrencilerin hem de mülteci öğrencilerin kendi dillerini konuşan diğer öğrencilerle arkadaşlık kurması, farklı milletten olan öğrenciler arasında yakın arkadaşlık ilişkilerinin kurulmaması ve öğrencilerin zorunlu durumlar haricinde diğer gruplarla iletişim kurmayı tercih etmemeleri sınıf içi etkileşimin önünde bir engel olarak düşünülebilir. Cülha ve Demirtaş'ın (2020) araştırması da mülteci öğrencilerin

kendilerine benzer özelliklere sahip kişilerle daha fazla iletişim kurma eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır.

4.1.2. Dil Engeli ve İletişim Kuramama Sorunları

Öğrencilerin çokkültürlü ortamlarda birlikte yaşama deneyimlerine ilişkin tespit ettikleri en temel sorunun ortak dil yoksunluğu ve buna bağlı olarak iletişimin ve paylaşımların sınırlandırılmasına dönük deneyimler olduğu söylenebilir. Dil farklılığının belirgin etkisi sebebiyle farklı grupların dil ile kimliklendirildiğine ve bu durumun grup kimliği olarak iletişim evreninin de sınırlarını belirlediğine ilişkin bir çıktı sunduğunu görebiliriz:

T2: Yabancılarla bizi birbirimizden ayıran en belirgin şey dil. Onlar bizim konuştuğumuz dili konuşmuyor ve bu da bizi çok farklılaştırıyor.

T4: Bence yabancılarla en büyük engelimiz iletişim. Birçoğu Türkçe konuşmadığı için iletişim kuramıyoruz. Onlar zaten kendi aralarında Arapça ya da Farsça konuşuyorlar ve kendi dillerini konuşan kişilerle daha fazla arkadaşlık yapıyorlar.

T6: Ama yabancı bir ülkeye geldiysen o ülkenin dilini öğrenmek zorundasın sürekli başka bir dilde konuşmak çok yanlış. Mesela bazen birilerine bakıp Arapça konuşuyorlar yani ben rahatsız oluyorum acaba dedikodu mu yapıyorlar ne diyorlar falan diye.

T3: Sorunların çözümü ilk başta Türkçe öğrenmekle mümkün olabilir. Bence aynı dili konuşsak hiçbir sorun kalmaz. Dili konuştuktan sonra bir de özgüvenlerinin yerine gelmesi lazım.

Yukarıdaki ifadeler iletişim engeli olarak bir taraftan dile işaret ederken diğer taraftan dil sorununun ortak bir dil ile bu dilin ise ev sahibi dil olmasıyla çözülebileceğine dönük kabulleri yansıtmaktadır.

Dil engeline dayalı iletişim sorunlarının kişiler arası ilişkiler dışında sorun olarak belirginleştiği bir mekan olarak ders ortamına atıf yapıldığını da görmekteyiz. Yabancı öğrencilerin en çok zorlandıkları dersin Edebiyat olması bu noktada anlamlı bulunabilir:

M3: Bazı şeyler zor geliyor bana. Göremiyorum soruyu, çünkü yazımı Türk olduğu için zorlanıyoruz. Geçmiş zaman, şimdiki zaman zorlanıyoruz. (Edebiyat dersinden bahsediyor) Evet çok güzel bir fırsat. Kitap okuyarak, Edebiyat kitabındaki metinleri okuyarak kendini geliştirebilir insan.

M1: Sınıfımızda hiç Türkçe bilmeyen arkadaşlarımız da var. F. var Z. var, R1. var. R1. aslında konuşabiliyor ama okuma yazması yok. R2. de var, okuması iyi yazması da iyi ama konuşamıyor, o içine kapanık bir insan olduğu...

M4: (Arkadaşından bahsediyor) Türkçeyi konuşsam aslında herkesle sohbet ederim, çok konuşacak şeylerim var, çok söyleyecek şeylerim var diyor F.

Dil engelinin doğrudan iletişimi etkilemesinin yanında ders işlenişini aksatıyor olması öğrencilerin sorun deneyimlerinde örnek olarak yer bulmuştur:

T4: Öğretmenlerin Türkçe öğrenmek ile ilgili uyarıları bazen gerginliğe dönüşüyor. İşte öğretmen kızıyor bağırıyor falan bu durumda benim derslerde moralimi çok bozuyor ve motivasyonum düşüyor.

T3: Yabancılarla eğitim ortamında birlikte olmak bazen dersin düzenini bozuyor. Öğretmenler neredeyse her derste onlarla ilgili bir şeyler söylüyorlar işte neden Türkçe öğrenmiyorsunuz falan diye. Her derste bununla ilgili mutlaka bir konuşma oluyor bu da zamanımızdan çalıyor.

T7: Öğretmenler bazen çok kızdıklarında onlar da sınıfta Türkçe konuşuyorlar ya da metinleri okuyorlar ama bunu sadece çok sert öğretmenlerin derslerinde yapıyorlar.

Dil engelinin kişisel iletişimi sınırlandırmasının yanında birlikte öğrenmeyi de güçleştiren bir olgu olarak betimlenmiş olması ortak dil yoksunluğunun çokkültürlü ortamlarda birlikte öğrenme ve yaşama ilişkin sonuçlarının daha acil ve hayati olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan dil farklılığı sebebiyle oluşan iletişimsizlik ortamının ev sahibi öğrenciler tarafından daha çok vurgulanıyor oluşu dikkate değer bir veri olarak değerlendirilebilir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim ile ilgili karşı karşıya oldukları en önemli sorun dil engelidir. Yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları dil sorununu tespit eden araştırmalar bu durumu hem akademik başarıyı hem de sınıf içi sosyalleşmeyi engelleyen en önemli etmen olarak tespit etmişlerdir (Çelik ve Kodan, 2020; Cülha ve Demirtaş, 2020). Ayrıca Türk öğrencilerde de mülteci öğrencilerle ilgili olarak Türkçe konuşma ve anlamada sorunlar yaşamalarıyla ilgili olumsuz bir algının var olduğu görülmektedir. Alan yazına bakıldığında yapılan araştırmaların benzer durumlara dikkat çektiği göze çarpmaktadır (Palaz vd., 2019; Topaloğlu ve Çam Aktaş, 2022). Mülteci öğrencilerin Türkçe ile ilgili sorunları araştırma sürecinin başlangıcında da bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Odak grup görüşmeleri yapılırken mülteci öğrenci grubunda Türkçeyi diğer öğrencilere göre daha iyi konuşan iki öğrenci sorulara cevap vermede daha çok ön plana çıkarken diğer öğrencilerin soruları yanıtlamaktan kaçındığı gözlenmiştir.

Mülteci öğrencilerin dil konusundaki söylemlerinde bireysel özelliklerinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yani dil konusunda zorlanmalarını dili öğrenememenin yanı sıra utanma, çekinme, içe kapanık olma gibi sebeplerle açıkladıkları görülmektedir:

M5: Ben bazı kelimeleri yanlış söylemekten çekiniyorum. Hoca soru soruyor mesela, yanlış olduğunu biliyorum, çekiniyorum konuşmuyorum. (Cevap verirse) Gülerler.

M6: Konuşmayı sevmiyorum. Yok Farsça da konuşmuyorum.

M7: Ben bazen korkuyorum yanlış bir şey söylemekten.

Mülteci öğrencilerin psikolojik sorunları ile ilgili araştırma sonuçlarından yola çıkarak özgüven eksikliği, çekingenlik ve korku gibi unsurların öğrencilerin dil ediniminin önündeki önemli engellerden olduğu ifade edilebilir. Bu noktada öğrenciler için yeni bir dil öğretilmesi yönündeki akademik bir çabanın yanında özgüvensizlik, utanma ve çekingen davranma, kaygı gibi iletişim engellerini aşabilmeleri için de eğitim uygulamalarına ya da psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları ifade edilebilir. Mülteci çocukların sosyal uyum sorunlarını çoğunlukla eğitim ortamlarında yaşadıkları düşünülerek okullarda yürütülen araştırmalar bu konuyla ilgili psikolojik danışmanların sundukları hizmetlerin değerlendirildiği çalışmalarla alanyazında yer bulmaktadır (Günlü vd., 2020).

4.1.3. Birlikte Öğrenme, Birlikte Yapma ve Birlikte Yaşama İlişkin Sorunlar

Çokkültürlü ortamlarda birlikte öğrenme, birlikte yapma ve birlikte yaşama ilişkin sorunlara temel oluşturan ortak dil eksikliğinin yanında ortak eğitimsel amaç yoksunluğunun da etkililiğini öğrencilerin ifadelerinde yakalamak mümkündür:

T3: Evet, derslerde de benzer bir şey oluyor. Dersi dinlemek yerine başka şeyler yapıyorlar ve bu odaklanmamızı engelliyor.

T3: Suriyeli öğrenciler biraz fazla konuşup güliyorlar mesela bazen çok boş konuşuyorlar ve neye güldüklerini anlayamıyoruz. Biraz fazla rahatlar her şeyle ilgili şaka yapıp umursamaz davranıyorlar. Mesela okulda kitap okuma saati yapıyoruz sessiz olup kitap okumamız gerekirken onlar gülmeye ve şakalaşmaya başlıyorlar ve bu da dikkatimizi dağıtıyor.

T6: Yabancıların Türkçe öğrenmemelerinin en büyük sebebi bence umursamazlık ve azimsizlik. Dersleri ya da notları falan umursamıyorlar ve bu yüzden bir gayret de göstermiyorlar.

T3: Onların dersleri ve ortalamaları çok düşük bu da sınıf ortalamamızı ve sınıf puanımızı düşürüyor bence en kötü tarafı da bu.

T1: Ders dışında tenffüslerde birlikte bazen oyun oynuyoruz. Ama bunun dışında okul dışı zamanlarımızda yabancılarla hiç görüşmüyoruz çünkü zaten vaktimiz yok. Sınava hazırlanıyoruz ve akşamları ve hafta sonları da sınava hazırlanmak için kurslara gidiyoruz. Yabancılar LYS'ye girmedikleri için bu sınava hazırlanmıyorlar ve bizim gittiğimiz kurslara gitmiyorlar.

T6: Suriyeliler ile ilgili en büyük sorun bence arkadaşlık kurmamaları. Ben çok sıcak davranmaya çalışıyorum muhabbet ediyorum ama ben gidip konuşmadıkça onlardan birisi gelip benimle muhabbet etmiyor hiç.

T2: Doğum günü ya da toplu hediye alma falan gibi etkinliklere katılıyorlar öyle zamanlarda birlikte oluyoruz. Ama mesela doğum günlerinde pastasını alan yine kendi arkadaşlarıyla bir köşeye çekiliyor.

Öğrencilerin gruplaşması ile ilgili dikkat çeken bir başka nokta ise sadece derslerde değil okul pikniği, okul gezileri, spor etkinlikleri, sanat etkinlikleri vb. sınıf dışı uygulamalarda da öğrencilerin kendi arkadaş gruplarının içinde kalmayı devam ettirmeleridir. Araştırmanın en önemli bulgularından bir tanesi Türk ve mülteci öğrencilerin aynı mekanı paylaşıyor olmalarına rağmen neredeyse birbirlerini hiç tanımıyor olmalarıdır. Bu noktada iletişim eksikliğinin öğrencilerin birbirlerini tanımalarını ve birbirlerinden öğrenmelerini engellediği ve bunun da iki grup arasına hayali bir mesafe koyduğu sonucuna ulaşılabilir. Bunlara ek olarak Topaloğlu ve Çam Aktaş'a (2022) göre mülteci öğrencilerin Türkçe bilmemeleri okul ortamında ortaya çıkan iletişim sorunlarının yanında bu öğrencilerin ani ruh hali değişiklikleri, öfke patlaması yaşamaları ve ani ve dürtüsel hareketler sergilemeleri ile de sonuçlanmaktadır. Buradan hareketle iletişim ile ilgili sorunların çözümünün mülteci eğitiminde karşılaşılan sorunların giderilmesi için çok önemli bir adım olacağı sonucuna ulaşılabilir.

Türk öğrencilerin çizdiği bu tablonun yabancı öğrenciler tarafından betimlenmesinde kullanılan ifadeler ise şu şekildedir:

M7: Derslerde daha fazla zorlanıyoruz. Dilden dolayı daha fazla zorlanıyoruz. Ne kadar öğresek ana dil gibi konuşamayız. Yıllarca öğresek de ana dil gibi konuşamıyoruz.

M1: Şimdi konuşuyor birbirimizi seviyor ama çıkmıyor beraber. Yani okuldan sonra çarşıya gidelim falan mesela çok fazla olmuyor yani. Mesela buna desem (bir başka mülteci arkadaşından bahsediyor) Cumartesi sınavdan önce çarşıya gidelim bi saat falan dolaşalım; geliyor. Ama kızlara (Türk öğrencilerden bahsediyor) desem; gelmiyor. Kötü niyetle değil ama böyle. İki kere söyledim istemediler. Çünkü daha önce konuştuğumuzda dersaneye falan gidiyorlar. Zaten tenffüslerde (görüşüyoruz).

T2 ise konuya farklı bir bakış açısı getirerek ortak dil yoksunluğunun iletişimi engelliyor oluşunun ders içi konuşmaları azaltmasının olumlu olabileceğine değinmiştir:

T2: Farklılıklarla birlikte ders almanın en güzel yönü bence sınıfta çok gürültü falan olmaması. Çünkü yabancı öğrenciler derslere çok katılmıyor ve sessiz kalıyorlar. Mesela sınıfımızın yarısı yabancı geri kalan Türkler de dersi dinleyince biz de dersi kolayca anlıyoruz. Ama mesela tamamı Türk olan sınıflarda birileri daha baskın olup dersi kaynatmaya çalışabiliyor.

Araştırmada Türk öğrencilerin yabancı öğrenciler ile ilgili olumsuz algı geliştirdikleri bir diğer alan ise sınıfta eğitim ortamının aksaması ile ilgilidir. Mülteci öğrencilerin derslere ilgi göstermemeleri, derste konuşma vb. davranışlarla eğitim ortamını bozmaları ve son olarak sınav notlarının düşük olması sebebiyle genel not ortalamalarını düşürmeleri ve bunun da lise ya da

üniversiteye geçişte Türk öğrencilerin notlarını etkilemesi gibi durumlar Türk öğrenciler tarafından olumsuz yönler olarak sıralanmaktadır. Özellikle bir üst eğitim kademesine geçişte sınıf not ortalamasının öğrenci başarısını etkiliyor olması ve mülteci öğrencilerin not ortalamalarının düşüklüğü sebebiyle Türk öğrencileri olumsuz etkilemeleri farklı araştırmalarda da bir sorun olarak ön plana çıkmıştır (Palaz vd., 2019). Mülteci öğrencilerin eğitim başarısını düşüren sebepler arasında Türkçe dili ile ilgili yetersizlikler, özgüven eksikliği ve erken yaşta evlilik gibi sorunlar sayılabilir (Demir, 2019).

4.2. Uyuma İşaret Eden Deneyimler

Alanyazında mülteci öğrenciler, yerli öğrenciler, öğretmenler, okul idarecileri ve velilerin bakış açıları ile mültecilik durumu, mülteci öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara dönük çözüm önerilerini ortaya koymayı amaçlayan çok sayıda kaynağa ulaşmak mümkündür. Türkiye özelinde mültecilik ve mülteci olgusunun yeni bir durum olması sebebiyle alanyazında sorun odaklı çalışmalar ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte kültürel çalışmalarda karşılaşılabilecek uyum teması eğitim araştırmalarına yeterince yansımamış görünmektedir. Mülteci öğrencilerin olumlu öğretmen davranışlarını uyum için bir fırsat olarak nitelendirmeleri (Apak ve Acar, 2020) ya da Arapça derslerin yer aldığı İmam Hatip Liselerinde öğrenim görmenin okula uyum için bir fırsat olabileceği (Baltacı vd., 2019) ile ilgili sonuçların yer aldığı çalışmalar dışında öğrencilerin kültüre uyumlarına odaklanan araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırmada ise sorun olarak değerlendirilebilecek unsurlarla birlikte uyuma işaret eden deneyimler de önemli bir veri olarak ele alınmaktadır. Bu kısımda öğrencilerin çokkültürlü ortamda birlikte yaşama dair olumlu tecrübeleri yansıtılacaktır. Başlangıçta iletişime imkan veren bir unsur olarak ortaklıklarının fark edilmesine ilişkin bulguları ele almak uygun olacaktır.

4.2.1. Ortaklıkları Fark Etme

Uyuma işaret eden deneyimler ile ilgili dikkat çekilen ortaklıklardan ilki olarak arkadaşlık ilişkisine dair söylemler örneklendirilebilir. Aynı yaş gurubunda ve aynı kültürel kodlardan etkilenen Türk ve mülteci öğrencilerin kendi grupları arasındaki arkadaşlık ilişkilerinin birbirine benzer olması iki grubun uyumu ile ilgili öne çıkan bir unsurdur.

T1: Yabancılarla arkadaşlık ilişkilerimiz birbirine çok benziyor. Onlar da kendi arkadaşları arasında bizim kendi arkadaşlarımızla olduğumuz gibi çok samimiler.

Arkadaşlık ilişkilerinin benzerliğe paralel olarak dil konusunda yaşanan aksaklıklara rağmen T2'nin aynı esprilere gülmeye ilişkin tespit ettiği ortaklık ayrıca dikkate değerdir. Bu noktada öğrencilerin gelişim seviyelerinin benzer olması ve ortak bir kültürün parçaları olmaları vurgulanabilir.

T2: Aslında birbirine benzer yönlerimiz olduğunu düşünüyorum. Mesela benzer espriler yapıyoruz ve aynı şakalara gülüyoruz.

Hem Türk hem de mülteci öğrencilerin uyum yakaladıkları deneyimlerden bir diğeri ise ortak eğlenceler olarak görülmektedir. Ortak eğlenceler bir tarafta öğrencilerin kendi kültürel değerlerinin bir ifadesi olarak düşünülebilirken diğer taraftan dile gerek duymadan gerçekleşen bir iletişim olarak da değerlendirilebilir. Kültürel dansların yanında grup halinde oynanan spor etkinliklerinin de bir arada yapılan ve ortaklıkları vurgulayan aktiviteler arasında sayılması mümkündür. Müzik, dans ve spor öğrencilerin birlikte eğlendikleri aktiviteler olmanın yanında aynı zamanda sanat ve sporun kültürün yansımaları olması sebebiyle öğrencilerin anlamlı birer ortaklık buldukları alanlar olarak da değerlendirilmelidir. Öğrencilerin birbirlerinin kültürlerinin birer yansıması olan müzikte bir ortaklık bulmalarının ve hem Türkçe hem Arapça şarkılara değer

verip bunlar üzerinden iletişim kurmalarının kültürlerarası etkileşimin iyi örneklerinden olduğu söylenebilir. Çokkültürlü ortamların önemli unsurlarından birisi olan kültürlerarası etkileşim öğrencilerin bu deneyimiyle ön plana çıkmakta ve sınıf içi uygulamalar için de bir yol gösterici olmaktadır.

T6: Bir de onların halk oyunları ve dansları bize çok benziyor.

T7: Tenefüslerde bazen top oyunları oynuyoruz mesela voleybol falan.

T1: Tenefüslerde Arapça şarkılarla dans da ediyoruz. Telefonda ya da sınıftaki bilgisayardan mezdeke şarkıları açıyorum sonra Suriyeli arkadaşları elimle işaret edip çağırıyorum onlar da gelip oynuyorlar. Oynarken çok eğleniyoruz sonra öğretmen gelip yerlerimize oturunca birbirimize gülümsüyoruz. Ben onlara elimle kalp yapıyorum falan.

M1: Sevdiğimiz müzikler aynı oluyor. Şarkı adı söylesek olur mu? Neydi ya, Martular vardı şarkısı, onları dinliyoruz. 'Senden Daha Güzel' o da Türk şarkısı. Onlar da şeyi seviyorlar Muhammed Ramazan'ın Bum Bum şarkısını seviyorlar. Bi de B. bir tane Arap şarkıcısına hayran. Adı neydi ya? Hamedan-ı Şivayd? O şarkıyı çok seviyor. Bazen dans ediyoruz sınıfta beraber. Bazen Türkçe, bazen Arapça, bazen Roman havası dans ediyoruz.

Ortak duygu, düşünce ve eylemlerin fark edilmesi iletişimin ve buna bağlı olarak ilişkilerin başlaması ve derinleşmesi konusunda önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu ilk adım birbirini tanıma ve birbirinden öğrenmeye evrildiği anlar yine öğrenci ifadelerinde yer bulmaktadır. Aslan'a (2020) göre okul ortamı ikincil bir sosyalleşme alanı olarak mülteci ve Türk öğrencilerin birbirlerini tanıdıkları ve özellikle mülteci öğrencilerin dinsel ve kültürel ortaklıkları kısmen de olsa benimsedikleri bir çevre sunmaktadır.

4.2.2. Karşılıklı Tanıma ve Birbirinden Öğrenme

Farklı bir kültürü özellikle ilk ağızdan öğrenme günümüz küreselleşmesinin olumlu çıktılarından biri olarak kabul edilmektedir. Öğrenciler bu deneyimi bir kazanç olarak niteleyecek değerde bulmuşlardır:

T3: Farklılıklarla birlikte olmanın güzel taraflarından bir tanesi farklı kültürleri öğrenmek. Mesela sınıfta Suriye ve Afganistan'dan gelenler var. Bu ülkelerle ilgili başka birilerinden bir şeyler öğrenmektense buralardan gelmiş kişilerden öğrenmek daha güzel. Mesela düşünlerini falan anlatıyorlar.

Öğrencilerin böyle paylaşımları ilgi çekici bulmaları yabancı öğrencileri kendi kültürleri hakkında konuşmaya teşvik eden bir faktör olarak da anlaşılmaktadır. Bu noktada normalde Türkçe konuşmaktan kaçınan mülteci öğrencilerin bu tür kültürel paylaşımlar esnasında iletişim kurmaya çalıştıkları dikkat çekmektedir.

T1: Bazen kendi geleneklerini ya da bazı kültürel şeyleri anlatıyorlar. İşte Suriye'deyken yaptıklarını falan. Böyle konular olunca çok güzel konuşuyorlar fakat bunun dışında ortak muhabbet edemiyoruz.

Yukarıdaki ifadelerle paralel olarak M1 aynı zamanda okulda birlikte geçirdikleri zamanlarda kültürel geleneklerle ilgili konuştuklarından ve bunların kendilerini nasıl hissettirdiğinden şu sözlerle bahsediyor:

M1: Adetlerimizden konuşuyoruz, garip olanlardan. Onlar da konuşuyor, öyle geçiyor işte. Onlar da söylüyor garip buldukları şeyler. (Ortak yönlerden bahsediyor) Var, çok var. (Bunu fark edince) Rahatlık hissediyorum. Yani mesela, diyelim onlarda farklılık var, benim onların farklılığına göre değişmem gerekiyor yani. Onları rahatsız edici oluyor, değişmem gerekiyor. Ama aynı olunca değişmeme gerek yok, aynı kalıcam diye (rahatlıyorum).

M1 kültürel paylaşımların önemine ek olarak kültürel karşılaşmaların değişime sebep oluşu konusunu şu örnekle açıklıyor:

M1: Kıyafet hakkında mesela. Ben de şöyle alıştım. Uzun giymek, geniş, uzun giymek. İlk geldiğimde herkes böyle dar pantolonlar giyiyor ya okula geldiğimde herkes dar pantolonlar giyinir. Söylemek istemiyorum ama bazıları konuşuyordu falan uzun giydiğim için. Onun için değişmek zorunda kaldım. Başörtümü onlar gibi yapmaya çalışıyorum. Niye çünkü kendim yaptığım zaman kendimi garip hissediyorum. Böyle sanki şekerler arasında bir tuz. Değişmek istedim.

Yabancı olduğu bir kültürü tanıma ve ona ayak uydurma konusunda mülteci bir öğrencinin gözlemleri ve değişim süreci oldukça dikkat çekicidir. Katılımcının içinde bulunduğu toplumla kendi tercihleri arasındaki farkı fark etmesi kültürlerarası etkileşimin ilk adımlarından bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte kendisini değişmek zorunda hissetmesi ve içinde bulunduğu kültürle aynılığa gayreti içinde olması toplumsal uyumdan (entegrasyon) ziyade asimilasyonu çağrıştırmaktadır. Bu noktada okul ortamında gerçekleşecek bir kültürlerarası eğitim öğrencilerin kendileri gibi kalarak toplumu tanımları için olanak sağlayacak bir fırsat olabilir.

Birbirinden öğrenmenin farklı bir boyutu olarak yabancı öğrencilerin özellikle dersler konusunda ev sahibi öğrencilerin yardımına başvurması çokkültürlü ortamda uyum yakalamaya hizmet eden bir faktör olarak kendini göstermiştir:

T1: Yabancı öğrencilerle en fazla paylaştığımız şeyler ders ile ilgili oluyor. Derslerle ilgili yardım ediyoruz bazen ya da ödevleri falan soruyorlar. Onun dışında biz onlarla muhabbet ediyoruz bazen ama onlar hiç bizimle konuşmak için çaba göstermiyor.

Konunun ev sahibi öğrenciler açısından yansımaları da olumlu bir değerlendirmeye konu olmuş görünmektedir:

T4: Aslında başka bir dili konuştukları için bize yardımcı oluyorlar. Mesela Suriyeliler Arapça konuşuyor bazen Arapça dersinde kaçırdığım ya da anlamadığım bir şey olunca Suriyeli arkadaşlar yardım edebiliyorlar. Başka bir dil öğrenmek için bir fırsat olabilir.

Dil farklılığının engel oluşturduğu kadar aynı zamanda birlikte vakit geçirme olanağı sunduğu M1'in ifadelerinden anlaşılmaktadır:

M1: Geçen Erasmus kursunda yabancı öğrenciler vardı, bizi çağırdılar dil sınıfı olduğumuz için, çevirmenlik yapmamız için. Böyle takıldık beraber, Türkler, İspanyollar, biz. Konuştuk, voleybol oynadık onlarla. (Türk arkadaşlarımıza) Dil öğretiyoruz. Bazen boş dersler oluyor. B., R., B., S., F. falan, onlar bir kelime söylüyor, Türkçe zor bir kelime falan, biz de tahmin etmeye çalışıyoruz. Sonra biz de yapıyoruz. Biz Arapça öğretiyoruz, onlar da Türkçe öğretiyor.

M2 benzer şekilde Farsça öğrenmenin de öğrenciler arasında bir etkileşim oluşturduğundan bahsetmektedir:

M2: Evet, mesela merak ediyorlar yanınıza geliyorlar. Merhaba Farsça'da ne demek falan diyorlar. Bi de işte ona cevap ne verecez, öyle yani. (Diyalog kurmak) Evet, konuşma tarzı çok etkileniyor. Normal hayatta geçen, mesela bir olay yaşıyorum anlatıyorum onlara. Böyle böyle olmuştu, geçende arkadaşım B. kırtasiye ile kavga etmişti fotokopi için, onları anlatıyor mesela, ben de anlatıyorum. Dersler hakkında gidip hocaya mı söylesek, söylemesek mi diye, öyle.

Mülteci öğrenciler Türkiye'de yaşarken karşılaştıkları ve sevdikleri kültürel unsurlardan bahsederken şu örnekleri veriyorlar:

M1: Ama çok güzel bir gelenek var mesela böyle (parmak şıklatıyor) ya da kaşıklarla. Ben ona dikkat ettim. Bizde öyle bir şey yok. Ben geldiğim zaman şaşırmıştım, napıyorlar kaşıklarla diye. Yolda düğünler yapıyorlar mesela. Bi gün geldim okuldan kaşıklarla oynuyorlar. Evet, gerçekten dikkat çekici bir gelenek oluyor, güzel oluyor.

M3: Yemekler, çiğ köfte çok güzel.

M4: Mesela tramvayda yaşlılara çok saygı duyuyorlar, o çok hoşuma gidiyor yani. Yaşlılara yer vermek falan. Bi de mesela şu çok hoşuma gidiyor, yabancı bir kimseye abla diyorlar ya da abi diyorlar. Bu çok hoşuma gidiyor.

Mülteci öğrencilerin gelenekler ile ilgili olumlu bakış açısı geliştirdikleri unsurların yine eğlence ve yeme içme kültürü ile ilintili olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte ortak ahlaki ilkeler ve davranış kodları da pozitif bakış açılarını güçlendiren örnekler arasında sayılmaktadır.

4.2.3. Empati Kurabilme

Çokkültürlü ortamlarda birlikte öğrenmeye, birlikte yapmaya ve birlikte yaşamaya katkı sunabilecek temel duygulanımlardan biri olarak empati, öğrencilerin kendi deneyimlerinde de ifade bulmuştur. Örneğin;

T6: Bence çok yanlış ve saçma bir davranış ırkçılık. Onların yerinde biz de olabilirdik. Ben böyle şeyler duyunca üzülüyorum kendimi onların yerine koyuyorum.

T5: Bazılarının Türkçe bildiği halde konuşmamasının sebebi galiba özgüvenlerinin olmaması. Belki de sadece konuşmaya çekiniyorlardır.

Öğrencilerin empati konusundaki farkındalığı eğitim sürecinin işlevselliğini artırması bakımından önemli görülmüştür. Ayrıca önyargı başlığında yer verilen öğretmen tutumlarına eleştirel bakış öğrencilerin empati kurma becerilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Literatürde mülteci ve yerli öğrenciler arasındaki iletişimi güçlendirecek bir faktör olarak empati kavramının ele alındığı örnek çalışmalar vardır (Türk vd., 2018).

Sonuç ve Öneriler

Özellikle Suriye’de yaşanan iç savaşın ardından ortaya çıkan mülteci krizi sonrasında Türkiye’ye çok sayıda mültecinin göçmesi ve mülteci öğrencilerin eğitim sisteminin bir parçası haline gelmesi sonucu mülteci öğrenciler, bu öğrencilere eğitim veren öğretmenler, öğrencilerin eğitim aldığı kurumlar ve idarecilerin karşılaştıkları sorunlara odaklanan çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Alanyazına bakıldığında çalışmaların özellikle mülteci öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar üzerine odaklandığı görülebilir. Bu araştırma ise mülteci ve Türk öğrencilerin uyumuna işaret eden deneyimlere de odaklanmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi alanyazında uyum ile ilgili çalışmalar sınırlı olduğu için bu konu ile ilgili tartışmalara yer verilmesi mümkün olmamıştır.

Eğitim ortamında karşılaşılan sorunların birbirlerini beslediği ve öğrenciler arasındaki iletişimsizliğin farklı sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Mülteci öğrencilerin Türkçe dilini sınırlı bir şekilde kullanmaları ve daha çok kendileri gibi Arapça ya da Farsça konuşan öğrencilerle arkadaşlık kurmaları sosyal bir ortamda kendiliğinden gerçekleşebilecek dil edinimini engellemektedir. Çünkü bu durum Türkçe konuşma ve anlamada zorluk yaşayan öğrencilerin birbirlerinden öğrenme fırsatlarını yok etmektedir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından bir tanesi Türk öğrencilerin medyada yer alan, öğretmenlerinden işittikleri ya da farklı mecralarda duydukları mülteci öğrencilere dönük olumsuz ifade ve yargılara karşı oldukça eleştirel bir tavır sergilemiş olmalarıdır. Türk öğrenciler ayrımcı söylemleri kabul etmemekte ve rahatsız edici bulmaktadırlar. Bu durumun iki grup

arasındaki çatışma ya da sorunların çözümü için önemli bir fırsat olduğu söylenebilir. Çünkü sorunların temelinde ırkçılık ve ötekileştirme gibi yıkıcı bakış açılarının bulunması çözüme dönük adımlar atmayı da zorlaştırmaktadır.

Araştırmadan elde edilen veriler öğrencilerin fark ettikleri ortak yönleri ya da olumlu bir arada yaşam deneyimlerini de içermektedir. Birlikte eğlence ve spor faaliyetleri sürdürmek öğrenciler için bir iletişim fırsatı doğurmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin geleneksel müziklerini dinleyip dans etmek ya da basketbol, voleybol gibi fiziksel aktivite içeren oyunlar oynamak sözsüz iletişim örnekleri olarak düşünülebilir. Bu faaliyetler esnasında öğrenciler ortak bir deneyimi dile ihtiyaç duymadan yaşamakta ve bu deneyim farklı kültürler arasındaki mesafeyi kapatacak bir rol oynamaktadır. Yerli ve mülteci öğrencilerin birlikte yaşamdaki ortaklıkları fark etmeleri birlikte yaşam için doğrudan katkı sağlayabilecek bir kazanımdır. Dolayısıyla ortaklıkları fark etmeye dönük çalışmaların artırılması öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır.

Öğrencilerin görüşmeler esnasında olumlu deneyim olarak paylaştıkları noktalardan bir tanesi ise çeşitli konularda birbirlerinden öğrenme fırsatı yakalamalarıdır. Araştırma için seçilen okulun İmam Hatip Lisesi olması öğrencilerin birbirinden öğrenme fırsatlarını zenginleştirmektedir. Arapça dersi ile ilgili Suriyeli sınıf arkadaşlarından destek aldığını ifade eden öğrenci bu duruma örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte mülteci öğrenciler de ders konuları ya da ödevlerle ilgili Türk öğrencilerin yardımına başvurduklarına yer vermişlerdir. Buradan hareketle iş birliğine dayalı öğrenme modeliyle planlanan derslerin ya da aynı yöntemle tasarlanmış ödev veya ders dışı aktivitelerin öğrenciler arasındaki iletişimi pekiştirebileceği düşünülebilir.

Türk ve mülteci öğrencilerin bir arada yaşam deneyimlerinin pozitif boyutları öğrenciler arasındaki çatışmaların çözümü için bir dayanak olarak kullanılabilir. Öğrencilerin karşılıklı olarak birbirlerini tanıyabilmeleri için aktif oldukları, etkileşimli, kendi kültürlerini paylaşabildikleri, kendi bakış açılarını diğer öğrencilere aktarabildikleri eğitim ortamlarına ihtiyaç vardır. Özellikle kültürel paylaşımların ve her bir öğrenciye kendisini ifade edebileceği fırsatların tanınmasının eğitim ortamını zenginleştireceği söylenebilir.

Mülteci öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar söz konusu olduğunda önyargıların ve farklı olana kapalı olma tutumunun ırkçılığa varan sonuçları olması mülteci hak ve hukuku konusunda bazı eksikliklerin olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte mültecilerin göç ettikleri toplumun yazılı ve örfi hukukuna uyum sağlamaları için ilgili normları öğrenmelerinin gerekliliği fark edilmiştir. Böylece bir arada yaşama deneyimi ile ilgili yürütülen çalışmalarda hukuki zemine referansta bulunmanın, bu normları çalışmaların bir parçası haline getirmenin ulaşılmak istenen uzlaş ve barış kültürünün daha sağlam bir temelde inşa edilmesine katkı sunacağı düşünülmüştür.

Kaynakça

- Armthor, R. F. ve Roxas, K. (2016). Multicultural Education and Newcomer Youth: Re-Imagining a More Inclusive Vision for Immigrant and Refugee Students. *Educational Studies A Journal of the American Educational Studies Association*, 52 (2), 155-176. <https://doi.org/10.1080/00131946.2016.1142992>
- Apak, H. ve Acar, M. C. (2020). Suriyeli Mülteci Ergenlerin Yaşadıkları Gelişimsel Sorunların Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnsan ve Toplum*, 10 (2), 65-94. <http://dx.doi.org/10.12658/M0333>
- Arslan, Ü. ve Ergül, M. (2022). Mülteci Öğrencilerin Eğitimlerinde Yaşadıkları Sorunlar: Öğretmenlerin Perspektifinden Bir Delphi Çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54 (1), 1-31. <https://doi.org/10.9779/pauefd.820780>

- Aslan, A. (2020). Suriyeli Öğrencilerin İkincil Sosyalleşmeleri Bağlamında Okulun İşlevleri: Çarşamba İlçesi Örneği. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 8 (1), 42-58.
- Aydın, M. Ş. (2002). Barış/Uzlaşma Kültürü ve Din Eğitimi. *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Adapazarı, Türkiye.
- Baltacı, A., Coşkun, M. K. ve Ceylan, İ. (2019). İmam Hatip Liselerindeki Suriyeli Öğrencilerin Din Eğitimi Sorunları: Çözüme Yönelik Nitel Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 60 (2), 307-336. <https://doi.org/10.33227/auifd.559156>
- Baysa, H. (2016). İslam Hukukundaki Himaye Geleneği Muvacehesinde Mültecilik Sistemi. *İlahiyat Akademi*, 3 (4), 37-47.
- Bozkurt, N. (1995). Eman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.11, ss.77-79). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (2. Baskı). (S. B. Demir, Çev.). Eğiten Kitap.
- Cülha, A. ve Demirtaş, H. (2020). Dezavantajlı Bir Grup Olarak Geçici Koruma Statüsündeki Öğrencilerin Eğitim Öğretim Hizmetlerinden Yararlanmak Durumları. *Harran Maarif Dergisi*, 5 (2), 46-75. <https://doi.org/10.22596/2020.0502.46.75>
- Çelik, Ö. Y. ve Kodan, H. (2020). Experiences of Primary School Teachers Regarding to Teaching Turkish to Students Who are not Native Turkish Speakers: A Phenomenology. *International Journal of Progressive Education*, 16 (6), 215-230. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.280.13>
- Demir, R. (2019). İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Sorunları: Kilis Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (44), 280-306.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (5), 1399-1414.
- Düzgün, Ş. A. (2015). Bir Arada Yaşamın Ahlaki ve Felsefi Temelleri. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 583-592.
- ERG. (2018). Bir Arada Yaşamı ve Geleceği Kapsayıcı Eğitimle İnşa Etmek. Eğitimde Reform Girişimi. <https://indd.adobe.com/view/6066c857-843a-4d49-b7e9-77f635a950cf> adresinden 20.03.2022 tarihinde alınmıştır.
- Günlü, A., Sağlam, A., Gürat, C. ve Uz Baş, A. (2020). Okul Psikolojik Danışmanlarının Mülteci Öğrencilere Yönelik Sundukları Hizmetlerin Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55, 168-205. <https://doi.org/10.21764/mauefd.592977>
- Hathaway, J. C. (2021). *The Rights of Refugees Under International Law*. (2. Baskı). Cambridge University Press.
- Maley, W. (2022). *Mülteci Nedir?*. (1. Baskı). (K. Akbaş, Çev.). GAV Perspektif Yayınları.
- Mâverdi, Ebu'l-Huseyin el-Basri. (2006). *el-Ahkâmu's-Sultaniyye*. (Ahmed Câd, thk.). Dâru'l-Hadis.
- MEB. (2018). *İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2013). *Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı*. MEB Yayınları.
- MEB. (2021). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Nisan Ayı Raporu. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. http://hboqm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/18104635_Mart_internet_bulteni_pdf adresinden 15.03.2022 tarihinde alınmıştır.
- Moosung, L. ve Yun-Kyung, C. (2018). Multicultural Education for 'Cultivating Humanity'. *Multicultural Education Review*, 10 (2), 73-74. <https://doi.org/10.1080/2005615X.2018.1462927>

- Nieto, S. (2017). Re-Imagining Multicultural Education: New Visions, New Possibilities. *Multicultural Education Review*, 9 (1), 1-10. <http://dx.doi.org/10.1080/2005615X.2016.1276671>
- Obondo, M. (2016). Educating the old and newcomers: Perspectives of teachers on teaching in multicultural schools in Sweden. *Multicultural Education Review*, 8 (3), 176-194. <https://doi.org/10.1080/2005615X.2016.1184021>
- Önkal, A. (1998). Hicret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.17, ss.462-466). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2013). *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2017). *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Palaz, T., Çepni, O. ve Kılcan, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Mülteci Öğrencilere Yönelik Düşüncelerinin ve Tutumlarının Belirlenmesi. *Turkish Studies*, 14 (3), 1661-1684. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22631>
- Sarıer, Y. (2020). Türkiye'de Mülteci Öğrencilerin Eğitimi Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3 (1), 80-111.
- Timm, M. (2016). The Integration of Refugees into the German Education System: A Stance for Cultural Pluralism and Multicultural Education. *EJournal of Educational Policy*, 1-7.
- Topaloğlu, B. ve Çam Aktaş, B. (2022). Refugee Students through the Perspective of School Psychological Counselors. *E-International Journal of Education Research*, 13 (1), 69-84. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1032079>
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A. ve Tercan, M. (2018). Okul Psikolojik Danışmanlarının Penceresinden Türk ve Suriyeli İlkokul Öğrencilerinin Gruplararası Empati Deneyimlerinin İncelenmesi. *Elementary Education Online*, 17 (2), 786-811. <http://dx.doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419304>
- Tüzün, I. (2017). *Türkiye'de Mülteci Çocukların Eğitim Hakkını ve Karşılıklı Uyumu Destekleyen Yaklaşımlar, Politikalar ve Uygulamalar*. (1. Baskı). European Liberal Forum.
- UNHRC. (2022). Birleşmiş Milletler Mültecilik Yüksek Komiserliği. Turkey Fact Sheet. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/Bi-annual-fact-sheet-2022-02-Turkey-ENG-Final-210322_TR_PI.pdf adresinden 14.03.2022 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, M. (2012). *Mecelle'nin Küllî Kâideleri*. (3. Baskı). İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Teşekkür

Proje için yürütülen eğitim faaliyetlerine katılan Eskişehir Sarar Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi 11. sınıf öğrencilerine ve Rehber Öğretmen Elçin Sumru ŞAHİN'e müteşekkirimiz. Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Birime destekleri için teşekkür ederiz.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makaleye yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.